

LA VIOLÈNCIA -I LA SEVA NORMATIVITZACIÓ- EN L'ÈPOCA DE LA REPRODUCTIBILITAT TÈCNICA.

Miquel Fernández i Roger Martínez
UNIVERSITAT OBERTA DE CATALUNYA

INTRODUCCIÓⁱ

La proliferació de l'enregistrament i difusió de vídeos a través dels mòbils i internet està modificant algunes de les pràctiques de la violència entre els adolescents. Els mitjans de comunicació es fan ressò, periòdicament, d'incidents on destaca l'enregistrament de pràctiques violentes, o d'agressions mitjançant la difusió de vídeos en format digital. Aquest text, elaborat en base als resultats de la recerca *Joves, violència, internet i mòbils. Normativització de la vida corrent lligada a l'enregistrament i difusió digital de vídeos amb pràctiques agressives*, apunta algunes de les claus per entendre aquests canvis i com els joves estan creant normes per regular-los en la seva vida quotidiana,. Aquest treball va ser finançat per l'Observatori de la Joventut de Catalunya i es va portar a terme durant el curs 2008/09 pel grup de recerca KEC en Cultura Corrent Digital de la Universitat Oberta de Catalunya.

PARLEM DE VIOLÈNCIA

Abans d'entrar en els aspectes concrets de la recerca, cal aturar-se un moment a clarificar què entenem i com concebem la violència. Tot i que el terme "violència" sovint s'utilitza –i també ho farem nosaltres, en termes generals, en aquest escrit– en la seva definició restringida, és a dir, com a sinònim d'assalt físic a un ésser humà amb la intenció de ferir-lo o de causar-li dolor o patiment, també hem de tenir present la seva definició àmplia.

Aquesta definició escapa al que des del sentit comú entenem com a tal, i ens fa adonar que, com explica Imbuschⁱⁱ (2003), la violència no és només el que destrueix l'ordre establert, sinó també el que l'ha creat.

En aquest sentit, n'és part consubstancial, com també assenyala Žižekⁱⁱⁱ (2008) quan defineix com *violència 2objectiva* aquella que és inherent a l'ordre establert, és a dir a l'*estat normal de les coses*. Dit d'una altra manera: la violència és una pràctica que no només pot destruir, esquinçar i separar, sinó també unir, comunicar i lligar (Delgado, 1999^{iv}).

En l'espai social juvenil, per exemple, la violència és un codi de comunicació fonamental que tots els nens que es fan adults han d'aprendre per trobar el seu lloc i ubicar la resta de posicions en la seva forma de relacionar-se amb el seu entorn social.

És en aquest sentit que la dramaturgia de la violència (agressions físiques, insults, amenaces verbals, rituals o bromes més o menys compartides) estableix quin és el marc de relacions jeràrquic, qui pot fer o dir què. Per entendre la violència en el seu context també és important situar-la en el que Norbert Elias^v va anomenar "procés de civilització", entès com la lenta però contínua inculcació de normes compartides que estableixen un control i autocontrol dels impulsos corporals (olors, excrements, sons guturals, etc.), i per tant d'establiment de barreres entre els cossos que inclouen el refús a l'agressió física interpersonal. La creixent necessitat d'autoobservació i autocontrol anava de la mà i ajudava a legitimar la gran concentració dels mitjans de violència per part de l'Estat. A mesura que la violència quotidiana era gestionada en exclusiva per l'Estat, entre els individus, la vergonya i la culpa guanyaven importància com a mecanismes de control social. Es justifica doncs la contextualització de les transformacions esmentades doncs que encara resten dos grans intersticis on l'Estat encara no té l'hegemonia ni el monopoli de la violència: si el món de la delinqüència és un d'aquests espais per definició, l'altre és el món dels joves.

LA VIOLÈNCIA EN L'ÈPOCA DE LA REPRODUCTIBILITAT TÈCNICA

Pràcticament la majoria dels adolescents catalans disposen d'un aparell personal d'enregistrament audiovisual i un punt d'accés a internet. Aquestes dues tecnologies permeten als joves una nova sèrie d'activitats impossibles d'imaginar poc anys enrere. Avui, gran quantitat de joves miren, enregistren i/o difonen audiovisuals de manufactura personal. Vegem doncs, com podem entendre que el vídeo digital mediat per mòbils i internet pot modificar les pràctiques al voltant de la violència. Hem reduït la nostra descoberta als sis aspectes d'aquesta mediació que considerem han alterat 3 preeminentment i de forma substantiva l'expressió i el significat de practicar la violència entre els joves.

La primera qüestió que destaquem és que, tot i que la confrontació violenta provoca tensió i por, la violència i l'agressivitat sovint resulten també atractives, i sobretot en qualitat d'espectadors. Si hom gaudeix contemplant violència física lesiva no actuada, ara té més possibilitats que mai de contemplar aquest tipus d'imatges. El segon canvi és el que té a veure amb què avui, les agressions entre joves que es fan d'amagat dels adults, poden transcendir aquest espai privat.

Una agressió, al ser enregistrada, pot ser vista per tota la comunitat educativa, però a més, pot ser vista fora del context educatiu convertint-se en pastura de notícies de caire mòrbid. I el que resulta més sociològicament pertinent: quan l'anomenada violència entre joves surt de la caixa negra que són les escoles, el món de la nit o les cantonades amagades dels carrers i es col·loca a la vista de tota la societat, posa en qüestió la capacitat socialitzadora de les principals institucions encarregades d'aquesta tasca –la família i l'escola– i l'efectivitat del procés de civilització a través del qual ens pensem.

La tercera modificació té a veure amb que aquests nous aparells permeten una nova via per obtenir la visibilitat i el reconeixement que certs rols socials requereixen. Aquesta visibilitat es pot adquirir mitjançant l'execució i enregistrament de gestos de mofa, burla o agressió física cap a un altre. La presència de vídeocameres pot convertir un atac fugisser amb un o dos espectadors o animadors en una pràctica amb una repercussió molt més gran, amb una audiència potencialment enorme i per tant satisfer la necessitat de visibilitat del subjecte de l'agressió. La quarta modificació rellevant és que aquesta mediació tecnològica de la violència permet l'establiment d'una distància emocional entre agredit, agressor i espectador (Collins, 2008^{vi}; Bourke, 2008^{vii}).

La incomoditat, l'aversion i la tensió confrontacional fa que la violència ens sigui difícil, i per això els que la practiquen necessiten estratègies per controlar aquesta tensió. Una d'elles, fonamental, és establir una distància emocional amb la mateixa violència i amb l'objecte d'aquesta. I l'aparell d'enregistrament pot facilitar-la.

La cinquena alteració que aquestes tecnologies produeixen sobre la violència interpersonal és la importància i sobretot la forma i possible transcendència de la narració, recreació i reinterpretació que sempre ha seguit a la violència, per donar el 4 caràcter èpic a l'acte violent, per dilatar l'excitació gràcies a la recreació, i per compartir i delegar la responsabilitat de l'agressió. I l'última modificació destacable té a veure amb que, la possibilitat de la multidifusió d'imatges de manufactura personal, ofereix una via per vehicular i sublimar la violència a través de la creativitat, d'institucionalitzar formes d'agressió i competitivitat, no lesives físicament com ara l'esport, les batalles entre *breakers* en el *hip hop* o les lletres i imatges violentes de tantes cançons, pel·lícules o jocs d'ordinador.

NORMATIVITZACIÓ DE L'ENREGISTRAMENT I DIFUSIÓ DE POSSIBLES ACTES D'AGRESSIÓ

Acabarem aquest succint repàs als resultats de la recerca, amb una reflexió contrastada sobre el procés normativitzador elaborat per joves i professors sobre aquest nou fenomen. Aquestes noves mediacions s'estan configurant i canalitzat en forma de normes, límits, expectatives i trajectòries esperades.

La primera norma és la que estableix quin "grau de violència" es pot mirar per una pantalla. La manera de contemplar o rebutjar aquest tipus d'imatges conté sempre un alt component de sensualitat i porta a acceptar o rebutjar imatges d'agressions amb idèntica intensitat. Això és dona perquè, tal i com s'ha senyalat a l'apartat anterior les imatges d'agressions desperten passions. Un altre norma té a veure amb l'assumpció de responsabilitat moral o jurídica dels joves implicats per denunciar que s'està cometent una agressió o que s'ha enregistrat i s'està difonent. Tot i això, l'emoció i la diversió de contemplar-la és prou intensa perquè passi per sobre d'aquesta admesa obligació de denunciar l'agressió. Talment, el fet que sigui compartida per la majoria dels joves i moltes vegades per aquells més visibles, pot isolar i, conseqüentment estigmatitzar, als que no volen participar de cap manera en una acció contra un tercer, impeding moltes vegades la denúncia. Un altre norma compartida entre els joves és que per poder mirar o no una agressió, aquests tenen en compte la proximitat amb el subjecte observat i/o agredit.

En altres paraules: una agressió o burla a un desconegut no proveeix del necessari sentiment de compassió que pot fer rebutjar la participació (ja sigui com a agressor, animador o enregistrador) en un acte violent. 5

Si les normes enumerades fins aquí, es centren en l'acte de *mirar*, un segona agrupació de normes són les que regulen l'*enregistrament* d'aquestes situacions i que normalment s'expliciten en el mateix moment de fer el vídeo. És llavors quan els joves sovint negocien lúdicament i de manera poc problematitzada si es pot o no gravar -i posteriorment "penjar". S'observa que a l'hora d'enregistrar o no, es valora el potencial caràcter conflictiu o denigrant del què es grava, però encara més, la confiança que mereix o el vincle que es té amb els subjectes de la filmació. En aquest nou ordre de coses es valora molt tenir control de la pròpia imatge. El vídeo exposa - encara més que la fotografia- i és més difícil controlar la possible presentació fora de l'àmbit privat, amb la qual cadascú es pot sentir còmode.

En altres paraules, si no hi ha confiança amb qui grava no es permet la gravació i moltes vegades, aquest acte, és motiu de conflictes i enfrontaments perquè aquí el que es posa en joc es qui es deixar "caçar" i qui pot ser "caçat" per la camera.^{viii}

Una altra de les normes fonamentals a l'hora de determinar què s'enregistra i què no, és la que s'estableix a partir de la definició de l'acte enregistrable com "de broma" o "de veritat". La diferència entre una broma que fa riure i una agressió que incomoda al espectador és la que determina el pas del rebuig a l'acceptació. Per tant, l'important és copsar com els joves defineixen la majoria de situacions considerades pels adults com agressions, com una broma, com un joc. En aquest sentit, un enregistrament d'una agressió física malintencionada a un company, generalment es considerada una *broma* i és el que fa que els nois hi participin lúdicament amb un ambigu, quan no inexistent, sentiment de culpabilitat.

Per últim, les normes que regulen quines imatges es poden difondre i quines no, giren al voltant del punt més conflictiu i novedós: l'abast il·limitat de *la difusió* de vídeos a través dels telèfons mòbils i d'internet. La diferencia radica en què només es difonen vídeos que no ofenguin als amics propers. L'actitud aquí és de respecte al company o companya que demana que el vídeo es retiri de la mirada pública. En el cas de vídeos d'agressions a estranys o no afins, l'objectiu, més que l'acarnissament amb la víctima de l'agressió té a veure amb la possibilitat d'ascendir en la classificació - cada repositori virtual elabora una- dels vídeos més vistos, sobre tot, entre amics però també entre desconeguts.

De forma contrària també succeeix en algunes ocasions, que la difusió de vídeos amb accidents o desgràcies pròpies o de companys propers, pot ser una font, no de vergonya, sinó de popularitat, sobretot si és producte de pràctiques de risc que enalteixen el valor i la capacitat de diversió dels protagonistes.

En casos d'aquest estil, fins i tot quan els vídeos són "descoberts" per adults i es reben sancions, la satisfacció d'haver fet pública la proesa és gran.

Per finalitzar aquestes pàgines només afegir els comentaris sobre les reaccions de professors i educadors a la difusió d'agressions comeses entre joves. Cal remarcar que estem parlant ara de la *difusió* d'imatges, doncs el consum o l'enregistrament mantenen un tipus de resposta entre els adults, significativament més laxa que la que es dona en casos de difusió d'imatges. En aquest últim cas, les reaccions són molt variades, però en general es poden considerar desproporcionades, per exemple, la difusió per internet es penalitza de forma molt més greu l'agressió en si mateixa o el seu enregistrament per a consum privat. Això no treu que aquestes sancions acompleixen la funció volguda pels professors i convertint-se en casos exemplaritzants per als joves que les utilitzen per adonar-se dels possibles problemes de "seguretat" de les seves noves i redimensionades transgressions: enregistrar vídeos d'agressions físiques o mofes afegint la possibilitat de transcendir l'àmbit privat, el de la classe, l'escola, el barri, o la ciutat.... En aquest sentit, a la vegada que s'estableixen clarament els límits i les normes, aquests casos exemplaritzants també poden enfortir o posar en dubte no només l'autoritat, sinó també la legitimitat dels professors i directius de l'escola. En aquests termes poden reforçar el respecte o l'absència de respecte que els atorgaven els alumnes.

En relació a la valoració que fan els joves sobre les reaccions dels educadors o professors hem trobat que l'element distintiu entre els grups estudiats eren dues qüestions: d'una banda, es percep l'atenció dels professors sobre ells o en altres paraules, si els alumnes tenen la sensació de que els professors estan o no pendents d'ells, que són o no visibles, que, per als professors, els alumnes existeixen amb entitat pròpia.

I de l'altre i manera molt important, distingeix un grup de l'altre, la valoració que es fa de l'honestedat i justícia dels judicis dels professors en la manera de resoldre els conflictes. En definitiva, en contra del que es podria pensar, els joves en general reclamen la intervenció i presència dels professors, tot i que també exigeixen que sigui respectuosa, mesurada i justa. 7

i Nota metodològica. El treball de camp va durar 5 mesos i es va realitzar entre Terrassa i Barcelona. Es va fer treball de camp amb joves d'entre 14 i 28 anys en cinc àmbits diferents (3 Instituts d'Educació Secundària, 1 Centre Cívic i 1 Centre Obert).

En conjunt, els 56 entrevistats inclouen 26 noies i 30 nois, amb diferents orígens nacionals i socials (tot i que predominaven els joves nascuts a Catalunya i de famílies de classe treballadora).

A banda de joves, també vam parlar amb 3 directors d'Instituts d'Educació Secundària de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, amb 2 mediadores, 1 coordinadora, 2 professors i un psicòleg dels Serveis Socials. Finalment, es va fer una etnografia virtual, amb seguiment de vídeos violents o provocatius a Youtube, així com també un recull no sistemàtic però relativament extens de l'aparició de notícies sobre violència i internet o mòbils aparegudes a la premsa durant els darrers mesos.

ii Imbusch, P. (2003). "The Concept of Violence", a W. Heitmeyer & J. Hagan (eds). *Internacional Handbook of Violence Research*, Dordrecht/Boston/Londres: Kluwer Academic Publishers, pp. 13-39.

iii Žižek, S. (2008). "Some Politically Incorrect Reflections on Violence in France & Related Matters" recurs electronic a <http://www.lacan.com/zizfrance.htm> [consultada al febrer de 2008] iv Delgado, M. (1999). La violencia com a recurs i com a discurs, Barcelona, Secretaria General de Joventut (col. Aportacions, 7). v Elias, N. (1989 [1977]).

El proceso de la civilización. Investigaciones sociogenéticas y psicogenéticas, Mexico D.F., Fondo de Cultura Económica vi Collins, R. (2008). *Violence. A Micro-sociological Theory*, Princeton, Princeton UP. vii Bourke, J. (2008). *Sed de sangre. Història íntima del combat cuerpo a cuerpo en las guerras del siglo XX*, Barcelona, Crítica viii "El encargo del cazador" és una pel·lícula Joaquim Jordà que narra la vida de Jacinto Esteva un altre director de cine i caçador professional. Jordà mostra com, tant la camera de cine com el rifle de caça tenen objectius, metafòricament parlant, idèntics.